

MAGYARORSZÁGI FESTÉSZET A XVIII. SZÁZADBAN

GARAS KLÁRA KÖNYVE

FENYŐ IVÁN

Adolf Feulner, a kiváló művészettörténész 1929-ben adta ki a „Handbuch der Kunstwissenschaft” sorozatban a XVIII. századi német szobrászat és festészet történetéről szóló könyvét. Előszavában munkája nehézségeire mutat rá, minthogy a kor német művészetének történetét előtte még senkisé is írta meg. Sajnálkozva mutat rá arra is, hogy Kaposy János és Pigler Andor értékes barokk kutatásának a magyar területen nem akadt folytatása és még itt is hiányzik az összefoglaló mű. Ezt a hiányt szünteti meg Garas Klára „Magyarországi festészet a XVIII. században” című könyve.¹

Az ismertetésnél nem tartjuk be a könyv sorrendjét, mert elsősorban hangsúlyozni kell, mennyire értékes, kitűnő munkát végzett Garas az adatgyűjtés terén. Az „Adattár” című 200 oldalas fejezetben könnyen áttekinthető jegyzéket állított össze a XVIII. századi magyar festészet emlékeiről topográfiai csoportosításban és itt — nagyon helyesen — a festészet időközben elpusztult emlékeit is felsorolja. Ennél a felsorolásnál csak azt sajnáljuk, hogy a szerző adatai közé nem vette fel a fennmaradt festmények, freskók állapotának ismertetését. Számos festményről, freskóról tudunk, amely olyan rossz állapotban van, vagy annyira át van festve, hogy ma már aligha nyerhetünk helyes és világos benyomást az alkotásról. — További rendkívül hasznos jegyzéke Garas könyvének a festők, mesterek nevét tartalmazza. Az „Adattár” nem közelíthetné meg azt az imponáló gazdagságot és teljességet, ha a szerző nem végzett volna alapos levéltári kutatásokat és nem tanulmányozta volna át fáradhatatlan szívós munkával több mint két és félszázad nyomdai termékei közül szinte mindazokat, amelyekkel hasznos adatait gazdagíthatta. Találó idézetekkel varázsolja elénk a kor szellemét és jó érzéke van ahhoz, hogy a régi írások stílusának zamatán át a kor hangulatát is felelevenítse.

A tulajdonképpen művészettörténeti részt három nagy fejezetre osztja, amelyek hivatva vannak a művészeti fejlődést, a stílusváltásokat a történelmi változásokkal párhuzamosan érzékeltetni. Az első, 1711-től 1740-ig terjedő korszakot a „Habsburg gyarmatosítás” korának nevezi a szerző. A következő,

¹ Akadémiai Kiadó, Budapest. 1955.

1740-től 1770-ig terjedő időköznek „az abszolút Monarchia megerősödésének kora” címet adja. Mindkét fejezetben külön tárgyalja a külföldi vendégművészeket és külön a hazai festőket. A harmadik korszak, amely a XVIII. század végéig terjed, Garas elnevezése szerint „a nemzeti megújulás kora”. Ebben a fejezetben külön tárgyalja az egyházi és külön a világi festészetet és külön csoportba veszi a polgári és városi festészet emlékeit. A fejezeteken belül való ilyen részletfelosztást helyesnek is tartjuk, mert megkönnyítette a különböző festészeti műfajok fejlődésének érzékeltetését. Igazat kell adnunk azonban Aggházy Máriának, aki a Művészettörténeti Értesítőben közzétett recenziójában² rámutatott, hogy az anyag hármas csoportosításánál helyesebb lett volna a művészettörténet írásban szokásos elnevezéseknél: barokk, rokokó, klasszicizmus, vagy kora-klasszicizmus maradni. Talán nem is hiba, hogy a művészettörténeti tudománynak ma már mégis csak vannak bizonyos objektív ismérvei és vagyunk olyan mértékben külön történeti „szakma”, hogy a barokk, rokokó, klasszicista elnevezéseknek konkrét alapja van a művészet stílusfejlődésének megfelelő megjelölésénél. Ezek az elnevezések Garas munkáját is megkönnyítették volna, noha — és Aggházy Mária már erre is utal — még ezek szerint a művészettörténet írásban annyira általánossá vált elnevezések szerint sem lehet a műveket és művészeket egységes stíluscsoportokba szorítani. A XVIII. századi Magyarországon, csak úgy, mint a többi államokban, az úttörő művészek és művészeti csoportok mellett konzervatív vagy provincializmusban elakadt festői irányzatok is megfigyelhetők. Éppen Garas Klára mutat rá, mennyire rokokó szellemű freskókat találunk (főként bájos kis vidéki kastélyokban) abban az időben, amikor a vezető festők művészete — az építészetről nem is szólva — már a klasszicizmusba hajlik. De még magánál a zseniális Maulbertschnél sem láthatjuk, hogy művészete a sümegi templom rokokó mesterművei után egyenletesen fejlődött volna a klasszicizmus irányába. Művein az idők folyamán egyre több klasszicista elemet figyelhetünk meg, de fejlődésének alakulása tele van meglepetésekkel, szinte szeszélyes fordulatokkal. Már korán jelentkeznek klasszicista elemek művészetében, hogy azután egy másik művén minden átmenet nélkül fellángoljon az érett olasz barokk művészet hatása. (Bazzani, Piazzetta, Benchovich, Pittoni, sőt a flamand Rubens és a holland Rembrandt hatása végig kíséri úgyszólván egész művészi pályafutásán, noha a felsorolt mesterek példája főként korai műveire volt erős befolyással.) Troger érett barokk pátosza is többször visszatérő stíuselem Maulbertsch művészetében. Igazi klasszicistává a mester soha nem tudott válni és az egri Liceum kápolnájának a „Mindenszenteket” ábrázoló késői freskója is rokokó szellemű mű. 1792—93 években készült, amikor az idős mester művészete már erősen konzervatív hatást kelthetett, mert a fiatalok egészen új stílusban, a klasszicizmus nyelvéen fejezték ki magukat.

² 1956, 2—3. sz., 225. o.

Garas Klára igen jól látja Dorfmeister István jelentőségét és meggyőzően rekonstruálja fejlődését, ahogyan végül a XIX. századi történeti festészetnek vált egyik előfutárává. A Dorfmeister oeuvre megrostálása különösen hasznos volt, mert eddig a Dunántúlon — ahogy Garas Klára rámutat — majdnem minden freskót a termékeny művésznék tulajdonítottak. — A szerző folyamatos, áttekinthető képet ad a XVIII. századi magyar festészetéről és biztos ítélettel emeli ki azokat a neveket és műveket, amelyek a fejlődést elsősorban jelentik. A kétes mestermegnevezéseket szigorú bíráló tárgyává teszi és munkájának számos új és fontos attribúciót köszönhetünk. Helyesen mutat rá például a taranyi plébániatemplom Szent János lefejezését ábrázoló freskójánál (LXXVIII. kép) a korai Maulbertsch freskókkal, Sümeggel, fennálló kapcsolatokra. A könyvben közölt gyenge reprodukció is érezhető, hogy a freskó valóban nagyon közel áll a nagy osztrák mesterhez. Helyesnek tartjuk, ha Garas Klára Maulbertsch művészetének szentelt könyve megírásával kapcsolatban a rajzbeli fogyatékoságok ellenére is újból vizsgálat tárgyává teszi, vajon nem a mester sajátkezü művéről van itt szó. Tudjuk, hogy Maulbertsch művészetében a festői zsenialitás gyakran jól megfér a rajz bizonyos sajátos lazaságaival.

Garas Klára könyvének további érdeme, hogy számos fontos freskót ő publikál első ízben. Ezek sorába tartoznak például az eddig ismeretlen Beller J. tündérien játszi könnyedségű rokokó freskói, amelyek szinte példátlan gazdagsággal borítják be a pétervásárai kastély szobáinak falait (XCIX-C kép). A legfontosabb dicséret, amelyet ilyen nagyobb korszakot átfogó munkáról mondhatunk, ha hangsúlyozzuk, mennyire alkalmas arra, hogy a további részletkutatás fontos bázisa legyen. Munkájával most már helyes irányba van elindítva pl. Dorfmeister, Schaller stb. művészetének feldolgozása, vagy a rokokó-koraklasszicista világi tárgyú kastélyfreskók kérdése. A vezető művészekről szóló megállapításai, adatai a jövőben nem lesznek nélkülözhetők a külföldi művészettörténet írásban sem. Éppen ezért helyes volt könyve eredményeit idegen nyelven is összefoglalni.

Garas Klára könyvével kapcsolatban a szokásos jelzők: „Úttörő” vagy „hézagpótló” valóban nagyon is indokoltak. Annyira komoly nyeresége a magyar művészettörténet írásának, hogy csak nehezen szánjuk el magunkat a következő bíráló megjegyzésekre. Kritikánk látszólag nem is érinti a munka tudományos lényegét, amikor azt mondjuk, hogy jelentősége és eredményei alapján sokkal gondosabb megírást érdemelt volna. Jól tudjuk, hogy a művészettörténeti tudományágban is van egy olyan felfogás — nálunk éppen úgy, mint a külföldön —, amely szerint az irodalmi szempontból is jól megírt tanulmány veszít tudományos értékéből. S ennek éppen a jó csiszolt stílus az oka. Mi koránt sem osztjuk ezt a véleményt és nem hisszük, hogy Garas Klára ezt a nézetet vallja. Ennek írói készsége is ellentmond, valamint a már említett készsége a szép és zamatos irodalmi idézetek iránt. És hisszük, hogy még több gonddal stílusa jobb,

csiszoltabb lett volna, mentes a konvencionális mondatképzésektől. Ez a fajta gondosság a munka tudományos értékét is emelte volna.

A könyv kiállítása Garas Klárának a XVII. századi magyar festészetről írott könyvével szemben örvendetes fejlődést mutat. Művészeti könyvről lévén azonban szó, a szép mű jobb papírt, jobb tipográfiát, jobb (és nagyobb!) színes reprodukciókat s végül jobb és több egyszínű reprodukciót érdemelt volna. Itt nyugodtan hivatkozhat a recenzor külföldi példákra. Ilyen példa a lengyelek 1955-ben megjelent szép könyve, amely a régi festészet lengyel tulajdonban levő remekműveit tartalmazza. Címe : „Malarstwo Europejskie w Zbiorach Polskich.”